

Magyar református énekeskönyv. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Budapest 1996. Szegedi ny. 686, [2] p. 205 145 mm. Vászontetés. ISBN 96300 1970 1.*

A III. Magyar Református Világtalálkozóra készült el a kiadvány egyéves rohammunkával. A megnyitóra már volt mutatóanyag a 10 000 példányból. Tervéhez a *Magyar Egyházzene* is közölt választalanul maradt óvást, mikor az ötlet napvilágra került: Karasszon Dezső, a ReZeM elnöke és Máté János, a Theológiai Doktorok Kollégiuma Himnológiai Szekciójának elnöke együtt írta alá.

Az énekeskönyvet a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának Himnológiai Bizottsága szerkesztette. (Tagjai között nem olvassuk az Amerikai Egyesült Államok két magyar református egyházkerületének, illetve az ausztriai, hollandiai, ausztráliai s egyéb helyeken élő szórvány reformátusság képviselőinek nevét.) A tagok névsora a kerületek és területek rendjében: Dunamelléki egyházkerület: Czövek Olivér, Máté János, Nádas Vilmos, Vízi István. – Dunántúli egyházkerület: Bátky Miklós. – Erdélyi egyházkerület: Dr. Benkő András. – Kanada: Buriáné Bognár Erzsébet. – Kárpátalja: Horkay László. – Királyhágómelléki egyházkerület: Kozma Gyula, Leopold László, Papp Benjámin. – Szlovákia: Szakál Attila. – Tiszáninneni egyházkerület: ifj. Szűcs Endre. – Tiszántúli egyházkerület: ifj. dr. Fekete Károly. – *Felkért szakértők:* Dr. Czine Mihály, Dr. Kecskés András, Dr. Szilágyi Ferenc, Dr. Ujfalussy József. – *A Bizottság elnöke:* Dr. Hegedűs Lóránt, *titkára:* Máté János, *jegyzője:* Dávid Lajos. *Előszó:* Csiha Kálmán erdélyi püspök. *A Himnológiai Bizottság ajánlása:* Máté János.

(MR '96 rövidítés utal alább a kiadványra.)

Televíziós nyilatkozatok s az előszó szerint a negyvenhárom országban jelenleg használt református énekeskönyv leváltásául szánták: „Ebben a gyűjteményben nem »kipróbálandó, kikísérletezendő« anyag található, hanem a jól bevált gazdag énekincs. Helye van benne minden éneknek, amely hitből fakadt, bibliai gyökerű és erősíti hitünket.” (Ajánlás, 8. lap.) Sem a cél, sem az egyformaság és egyetemesség, külső azonosság és lelki egység kritériumának taglalása nem kapott kellő nyilvánosságot. Hirtelenében nem készülhettek s így nem is láthattak napvilágot előzetes egyházzenei és liturgiai- és himnológiai alap kutatások, tanulmányok.

Szakított az MR '96 az 1948-as koncepcióval; csaknem száz, jórészt régi magyar éneket elhagyott, majdnem ennyit befogadott s visszafogadott, többére az újkeletű, internacionális és individuális vallásos líra termékeit, s a századunk elején dívó közizlés alkalmi énekeit. Vigasztaló, hogy Balassi, Zrínyi, Hus éneke s több értékes új ének is elegyedik azokhoz, amelyek 1948-ban teológiai és művészeti hiányosságaik következtében elmaradtak, most ismét visszajutottak az egyetemes keretbe. Megváltoztak az arányok. Majdnem ugyanannyit, 504 sorszámozott éneket tartalmaz az MR '96 (az 1948-as református énekeskönyvben 512 ének van + a Himnusz). Az MR '96-nak dalmutatója, forrásmutatója nincs. Tárgymutatója nincs. Tartalomjegyzéke van. Sorkezelő-mutatója van. Képcsékek díszítik, mutatójuk nincs.

Tárgymutató segítette 1948-ban az énekeskönyv használatát, aztán elmaradt. Mesterként besorolások, szerkezeti bonyodalmak terhét vállalhatja a tárgymutató. Klasszikusan az ünnepi évkör vagy istentiszteleti sorrend szerint sorakozhat az énekek zöme. 1948-ban a fordítók adatai hiányoztak. Szemérmetesség és korabeli ellentétek miatt Az elmúlt évtizedek felhalmozódott himnológiai tennivalói s eredményei közül rég helyesbítésre érett adatok pótlása részben megtörtént. Így az ok nélkül Dávid Ferencnek tulajdonított ének szerzőjeként mostmár Szegedi Gergelyt olvasunk. Ellenpélda sokféle olvasható, így: *Erdélyi énekeskönyv*, nem tudni, 1680-as vagy 1984-es érten-

* Értesülésünk szerint a ReZeM megbeszélést tervez ebben a témakörben, és különféle egyházi hivatalos szervezetek is tájékoztatást várnak és remélnék. (A szerk.)

dő? A szerzői adatok nagyobb része megtalálható az énekek alatt s a dallamsor fölött. A kiadvány siettetése miatt a hiányok pótlása későbbi tennivaló. Kutatáshoz, eredménye utánajáráshoz nem határidő kell, hanem idő.

1560-ban kialakult rendbe illesztette Huszár Gál az akkori énekeket. 1948-ig nagy vonalakban ez a szerkezet volt a magyar református énekeskönyvek mintája és paradigmája. Hitvallási cikkelyekhez sorolta énekkincsünk kiválogatott részét 1948-ban a szerkesztőség. E döntésben korábbi kezdeményezések sora, Révész Imre teológiai vénája, valamint Csomasz Tóth Kálmán állásfoglalása egyaránt részes.

Most mindkét megoldást elvetette a MR '96. „Az énekeskönyv beosztása gyakorlati szempontokat követ.” (9. lap.) Három főcsoportra tagolódnak az énekek:

[1.] *Zsoltárok. 1150.* A korábban elhagyott, de megjelölt zsoltárversek folyamatos számozással következnek, az 1948-ban átírottak vagy következetlenül átjavítottak minden helyesbítése nélkül. A dallamok közlése annyit változott, hogy a megfelelő helyeken csillag (* és nem #!) jelzi a kottasor fölött a *diesis* helyét.

[2.] *Dicséreték. 151–436.* Szerkezetében vegyes szempontok keresztteződnek.

Istentisztelet, egyházi év, alkalmak és keresztyén témák szerint, azaz kezdő és záróénekek (151–175), adventtől – pünkösdig (176–253), keresztelei, úrvacsorai, konfirmációs, választási, tanévkezdési és -zárási, aratási, reggeli és esti, bűnbánati, temetési énekek, könyörgések, Isten dicsérete, Jézus, gondviselés, hálaadás, megtérés, keresztyén élet. Több csoportba egyetlen ének jutott (őév, reformáció, egyházi tisztviselők választása, tanévzárás, aratás, bibliaórai húsvéti, záróének.) Mindössze négy a temetési énekek száma, (az Áprily Lajos fordította *Dies irae* funkciótlan volt, elmaradt, hagyományos halottasokkal együtt), előttük az „élet-halál-örökélet” csoport tizenkét éneke sorakozik, részben halottasok.

A Világtalálkozó himnusza (334) a könyörgések csoportjába került, s Kölcsey Himnusza is (346). Nem református gyülekezeti ének, hanem magyar hazafias vers Vörösmarty Szózata. Nem érzékelvén ebben sem teológiai, sem egyházzenei problémát, a dicséreték „Bizodalom Istenben” feliratú csoportjának záróénekeül (408) választotta a MR '96.

Elmaradt pl. az egyik legkorábbi gyöngyszem, Tordai Benedek éneke (*Benned bízam, Uram Isten*), elmaradtak a jeremiádok, számos középkori eredetű, a Batthyány és az Öreg graduál által örökített himnusz, zsoltárparafrázis, s többek között néhány kivétellel Lengyel József énekei a múlt század elejéről.

Változatlan az 1948-as dallamközlés a dicséretéknél, tehát az egységesítés hiánya is. Ugyanolyan korú és jellegű dallamok helyenként szükségtelenül ütemekbe osztva, sorvégi szünetekkel láthatók, másutt nem. Ez a kötet sokféleségét nem rontja, a variánsok között is hiányzik az egységes értelmezés. Tudniillik az MR '96 egyetemességének velejárója alternatív dallamok (néhánykor pár hang eltéréssel) illetve énekek két, részben eltérő fordítású párhuzamosan közlése. Ezek oka nem liturgikus vagy tudományos szempont, hanem bizonyonnyal kívánságlisták kibékíthetetlen eltérései. Ott azonban, ahol más dallamot társított az énekhez az 1948-as felfogás, a hajdan használatos vagy az eredeti dallam párhuzamos közreadását az MR '96 nem vállalja. Adódnának egyéb tisztáznivalók. Pl. Maróthi énekeskönyvét utódai 1774-ben adták ki utoljára. De ez nem volt olyan jellegű gyülekezeti énekeskönyv, mint az 1778. évi debreceni. Miért jobb mégis az 1774. évi sorszámát s nem az 1778-ast közölnünk? – Az előző sorszám csak egy ízben volt érvényes, a másik ellenben egy évszázadnál hosszabb távlatban változatlanul tartozott össze a megfelelő dicsérettel. Hasonló kérdések megoldása nem várható ilyen túlfeszített szerkesztési metódustól.

Vegyesen találunk magyarosított, félreérthető, és precíz szerzői névalakokat. Ha az egyetemesség felölelné az európai tudományosság követelményeit, természetes volna mindenkor az eredeti és teljes névalakot használnunk. Jónéhány ének fölött találunk alternatív dallamutalást, ám a sorszám hiányzik ott, ahol pl. *sapphoi* szakra utal. Ezeket sem a minden éneknél jelölt strófaszerkezet, sem mutató nem segíti. A genfi zsoltárdallamokra utalásnál ez nem szükséges. Ellenben az illető dallamnál elmaradt azoknak az énekeknek a följegyzése, amelyek még ugyanarra a dallamra (vagy arra is) énekelhetők.

Magyarázatok megoldanak a már nem közhasználatú, de patinás és hitvallási örökség szempontjából sem közömbös énekek helyes értelmezését. Ilyenek igényes munkával készülhetnek, most tehát érthetően elodázkodtak.

Balassi és mások énekeinek jelöletlen megkurtítását az irodalomtudomány már korábban fölvetette. Most is jelöletlenek. Semmi nem utal arra, ha pl. Sztárai egyes sorait valaki módosította. A dallamok átritnizálását sem kíséri az átalakító nevének följegyzése.

[3.] *Bibliórai, családi, vasárnapi iskolai énekek*. 437–504. Karácsony, Nagypéntek, Húsvét, Jézus, Isten dicsőítése, bizodalom Istenben, megtérés, keresztyén élet, örök élet, esti, és záróének. Kánonok (489–504).

E csoportban különösen érződik az úgynevezett missziós és nosztalgikus irányzat. Az ajánlás szerint ezek az énekek »ismertségük, népszerűségük miatt kerültek be az énekeskönybe.« (9. lap). Ha az 1948-as tarkasága, antológia-jellege kifogásolható, az MR '96-é fokozottan. Nem egyoldalúan érvényesülő szempont a minden igény kielégítése, mert bár teljesen átszabott szerkezetben, az 1948-as énekeskönyv anyagát részben megőrzi az MR '96. Általában vallási és szertartási kérdések miatt kockázatos, ha Bibliát és istentiszteletet (a másként nélkülözhetetlen) bibliórai kizárólagos igényekre definiál a közizlés és valamelyik kegyességi irányzat.

Ígénytelen nyomtatvány volt sok énekeskönyvünk. Ez kára a rendeltetészerű használatnak. Rosszul olvasható, nemtörődöm könyv nem buzdít igényes éneklésre, Isten méltó dicséretére. A dallamszedés az 1948-óta szokásosnál sokkal rangosabb. De a margótól mindig margóig széthúzott dallamsor kényszerképzete csökkenti esztétikai rangját. Olvashatóság miatt is kár. Néhol egyhíti az összehatást pl. a sapphicus strófák zárósorának közepre zárása. A dallamsor kizárása mint esztétikai dogma összefügg a szedés egyéb sajátosságaival. Versszedés nincs a kötetben. A végigszedett szövegsorok látványa megbékőzta a kötet alakítását, szélteben elnyújtott sablonra szimplifikálta. Minden strófa sorai könnyörtelenül végigfutnak a lap (tükör) teljes szélességében. Régi énekeskönyveink, a XIX. századig, sokszor versszedéssel készültek, és a dallamsorokat sem nyújtóztatták tükörszélességnyre kivétel nélkül. Lapozás szempontjából a MR '96 jócskán megelőzi az 1948-as énekeskönyvet.

A genfi zoltárokhoz kezdettől járultak imádságok. Szenci Molnár Albert pfalzi mintára a Bibliát, genfi zoltárokat (énekeskönyvet), imádságokat, hitvallást és szertartási rendet összetartozó egységként bocsátotta közre. Emez örökség részben folytatódott. 1805-ig hozzátartozott a Biblia kiadásaihoz a genfi zoltárkönyv (újszövetségi *cantica* s néhány imádság). 1939-ben a délvidéki énekeskönyv is tartalmazta a Hitvallást és a káté-cikkekhez készült énekmutatót. A református hitvalláskiadások nem tartalmaztak ágendát, és az énekeskönyveink sem. Ágendák nem foglalkoztak az énekléssel és a gyülekezeti énekeskönyvvel (ebben, sajnálatos módon, még az 1985-ös Ágenda sem kivétel.)

Középkori örökség az istentiszteleti rend *agenda* elnevezése. Könyvcímként (rendtartás helyett) nem volt reformátusoknál használatos a *liturgia* terminus technicus. Az egyetemesnek tekintett rendtartás (liturgia) nem új, nem is reformátori. A Ravasz-féle agenda (1927) Makkai Sándor által erdélyiesített változata (1929), egy évtizede normatívnak tekintett kivonatban (1986). Ez vár több mint negyven országban egységes bevezetésre, helyi körülményektől és társadalmi szerkezettől függetlenül. – Allandó liturgikus ének-elem a Himnusz (nem a műfaj értendő általában, hanem Kölcsey himnusza), ez zárja valamennyi istentiszteletfajtát. – Mondható az ősegyházi *Kyrie* változata úrvacsorázáskor, de ez nem énekelt elemként.

A szétszórtságban élő református magyarság a hazai 1948-as énekeskönyvvel elmentében a századfordulós illetve az 1921-es (Baltazár-féle) énekeskönyv szemléleténél letapadt. Számukra az MR '96 előrelépés.

Negyvenhárom országban szóródó református magyarságunk kívánságlistái alapján, ripsz-ropsz egységtörekvés jegyében hiába kiérleltebb gyűjteményt várunk. Elhamarkodott az eredményt olyan mérőföldkönek tekintenünk, amely az egyetemességre törekvés váradalmait példásan szolgálja. A liturgia és a gyülekezet éneklésének megoldásához ritkán elegendő felsőbb egyházi szervek határozata. Egyházzenében, a teljes élet istentiszteletében és a szertartás rendjében egyaránt érvényes, hogy a mechanikusan értelmezett egyetlen szabvány nem a prófétai univerzalizmus közvetlen megfelelője.

Protestáns graduál. Szemelvények a 16–17. századi protestáns graduálok anyagából istentiszteleti és oktatási célra. Készítette: Ferenczi Ilona. Dobszay László, Bódiss Tamás és Farkas Zoltán közreműködésével. Kiadja a Református Egyházzene Szekció Munkaközössége, Budapest 1996. (ReZeM 035.) Felelős szerkesztő: Farkas Zoltán. 28,5–20,5 mm. 113 p.

»Kiadványunk, ez az új protestáns graduálkönyv bizonyos szempontból a háromszázhatvan évvel ezelőtt abbahagyott munkát folytatja.« Ígazán mondja így Ferenczi Ilona előtanulmánya (XIII. lap), értve az *Öreg graduál* szerkesztőinek, s ismert vagy megsemmisült kézíratos graduálok íróinak áldozatos igyekezetét.

Visszaforrhatnak elszakadt szertartási szálak? Protestáns viszontagságok s a puritán csölgés gallyazták le istentiszteletünket. Személyi, tárgyi és szertartási lehetőségek híján nem tenyésztek bibliai énekek megéneklések. Torzít a történeti léptékvesszés. Máig abban a tévedésben élnek teológusok és gyülekezetek, hogy a reformáció hajnalán olyan volt az istentiszteleti felfogás és a szertartás rendje, ahogyan a múlt századtól fogva szokás, s amelyet Ravasz László kora (majd százados próbálkozások árán) elfogadott. Ekkorra azonban a református gyülekezeti éneklés stílusa is, milyensége és funkciója is megváltozott. Az egyházi és vallási elidegenedés miatt ébredési mozgalmak, egyházpótlékok hatása hódított a gyülekezeti éneklésben (= idegenszerű dallamok, ódondász hangulatú énekkordítások, teológiaiul is kérdéses ízítés, ám tevékeny és otthonpótló egyháziasság).

A történelmi egyházak széles körei váltak le a szertartási gyökerekről, mind a klasszikus értelmű gyülekezeti éneklést, mind a graduális éneklést illetően, nagyrészt a kisegyházi megékeltikus ízlésmércék, szűkkeblű kegyességi gyakorlat miatt. Abban a hiszemben, hogy a reformáció találmánya a gyülekezeti éneklés, és ezért hagyta el a graduális gyakorlatot a protestáns egyház már a reformáció századában, e fűzet körül is ellentétek izzanak. Ártásnak vélik, ellenreformációs trükknek az ökumenikus szerkesztést, az egyházzenei tanszék s református részvétel által legalizált használatot.

A Szerkesztő e magyar istentiszteleti kincsnek a *közösségi imádság dimenzióját* hangsúlyozza igen helyesen (XVIII. lap), hisz némelyek régiségnek, mások művelődési produktumnak tekintik a graduális éneklést. A bibliai távlatokban távol és közel másként villan meg, és más a szertartás emberi oldala is. Méginkább nyomatékot érdemel, hogy a graduális éneklést funkciója a lelki templomhoz köti, nem műsorhoz. Az erre méltó éneklés azonban beletanulás, énekesek, szakértők és énekkarok nélkül lehetetlen. Ennek útját könnyíti meg az átírás és válogatás.

Énekesnek és gyülekezetnek egyaránt haszna van a rendezett és mégis kötetlen megformálásból, amely által illőbben szólhat szertartáson a Biblia. Elmélyültség, lelki gyakorlat és jártasság kell hozzá, hogy természetesen szóljon Isten dicséretének az anyanyelvünkhöz és a többszázados gyakorlathoz idomult öröksége.

163 tételt tartalmaz a fűzet a következő rendben:

- vespera (1–11), prima (12–17), himnuszok (18–21),
- úrvacsora (22–33),
- ádvent (34–48), karácsony (49–62), vízkereszt (63–65), böjt (66–73), nagyhét (74–86), húsvét (87–101), mennybemenetel (102–108), pünkösd (109–119), háromságvasárnap (120–127), évközi tételek (128–163),
- tonarius (164–165).

Szerencsés megoldás a Huszár Gál komjáti graduáljának felhasználásával és stílusában fogalmazott bevezető az ünnepekhez és használatához.

A protestáns graduálok anyagából egy önálló *Passio*-fűzet megjelenését tervezi a Szerkesztő (52. lap). Reméljük, *istentiszteleten* használatos fűzetek sorozatának első tagja a mostani graduálfűzet.

Fekete Csaba